

Říčky (Alma) a Čertův Důl (Srážný) – dvě opomíjené lokality historické těžby v Orlických horách

Říčky (Alma) and Čertův Důl (Srážný) - two neglected localities of historical mining in the Orlické Mountains

Jan Pohunek^{1/} & Richard Pokorný^{2/}

^{1/} Regionální muzeum v Jílovém u Prahy, Masarykovo nám. 16, 254 01 Jílové u Prahy, pohunek@muzeumjilove.cz

^{2/} Fakulta ŽP, Univerzita J. E. Purkyně, Králova Vyšina 7, 400 96 Ústí nad Labem, richard.pokorny@ujep.cz

Klíčová slova: Orlické hory, historická těžba, stará důlní díla, železná ruda, vápenec

Key words: Orlické Mountains, history of mining, old mines, iron ore, limestone

Abstract: The paper exposed here describes two localities of historical mining in the area of Orlické Mountains. First locality is situated near small town Říčky v Orlických horách. Prospecting, and probably also short-time mining, took place NE from the town in 19th century in order to exploit iron ores (hematite). Locality was described in the old regional literature, but this paper brings the detailed description and localization of the mining remains. The second locality occurs not far from the village Čertův Důl, on the foothill of the Srážný (863,1 m n. m.). Remains of a small, partially subsurface quarry, which was opened on a limestone deposit, were found there. This locality, probably comes from the 20th century, was not described in geological literature until now.

Orlické hory nelze označit ve srovnání s řadou dalších lokalit v rámci České republiky za oblast s výraznou hornickou tradicí. Velká většina zdejších historických důlních děl má spíše prospekční charakter, objekty s probíhající těžbou pak zpravidla nebyly v provozu po delší dobu než několik desetiletí. Jako nejvýznamnější se jeví těžba železných rud koncentrovaná v širším okolí Skuhrova nad Bělou (Lukavice, Masty), zaznamenány jsou též mimo jiné pokusy o těžbu či prospekci polymetalických rud (Nová Ves), vápence (Orlické Záhoří), hnědého uhlí (Merklovice, Vrbice), grafitu a v nedávné minulosti i uranových rud (Říčky, Zdobnice - Kamenec). Podrobnosti k historii těžby v regionu a jednotlivým lokalitám je možné nalézt zejména v pracích Cyvína (1970) a Kaplana (1988), v poslední době pak provedli revizi většiny lokalit Pokorný – Kraft – Symonová (2004) a Pokorný (2008). Přesto ale nelze říci, že by téma i přes svůj relativně nevelký rozsah bylo vyčerpáno – historické zprávy, které se vztahují k řadě lokalit, jsou spíše fragmentární a v řadě případů může aktuální stav poznání rozšířit terénní průzkum.

Cílem tohoto článku je doplnit informace o poloze a charakteru dvou lokalit s pozůstatky historických dobývek a ložiskových průzkumů v Orlických horách, získané orientačním povrchovým vizuálním mapováním v letech 2002, 2003 a 2010. V prvním případě (Říčky – Alma) jde o upřesnění a aktualizaci již známých faktů, ve druhém o základní fyzický popis dosud neznámého objektu (Zdobnice – Čertův důl).

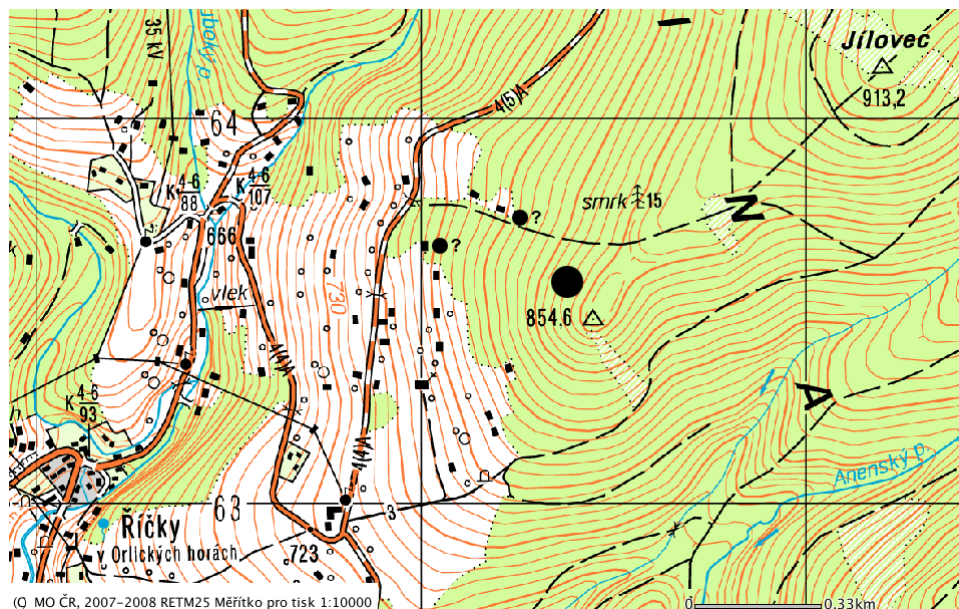
Říčky v Orlických horách - Alma

Označení „Alma” je v současnosti používáno pro západní stranu hřbetu Jílovce (něm. Lemhöhe) (913,2 m n. m.) v blízkosti Říček v Orl. horách, zejména pak pro strán západně od bezejmenné kóty 854,6 m n. m, ležící 1 km jz. od Jílovce. Název není kodifikován na oficiálních mapách (srov. např. ZM 1:10 000), je však běžně užíván místními obyvateli a nese jej též chata č. p. 103.

Termínem „Alm“ („Alma“, „Alme“, „Alpe“) je rovněž označován zaniklý těžební areál situovaný do říčského polesí. Dostupné historické informace shrnuje na základě archivních pramenů Kaplan (1988), který zmiňuje posudek prof. C. Purkyně z roku 1917, určený pro Bohuslava hraběte Krakowského-Libštejnského z Kolowrat. Stopy po těžbě podle Kaplana pocházejí ze 60. let 19. století, kdy zde byla dobývána železná ruda (hematit, resp. itabirit s vysokým procentem hematitu, tvořící nepřilíš mocné polohy ve svorech), přičemž vlastní lokalita by se měla nacházet na hranici lesního oddílu č. 30, kde má být zároveň patrná propadlá štol a propadlá šachta se štolou vedoucí západním směrem. Vzorky rudy nalezené u zavalené štol údajně obsahovaly 52-53% Fe, což převyšovalo ostatní železné rudy těžené v Rakousko-Uhersku (Kaplan 1988; též Tuček 1970 a Cyvín 1970). Kaplan také uvádí orientační plánec vycházející z archivních podkladů, na kterém je kromě oblasti hlavní těžby patrný starý příkop, nový projektovaný příkop, štol a na kraji lesa a průzkumné šachtíčky.

Nejnověji lokalitu diskutuje Pokorný (2008), jenž při snaze o její lokalizaci vychází z údajů v databázi Geofondu (Kolektiv 2010), situující na této straně Říček těžbu k cípu lesa nad silnicí směřující od chaty Perla (č. p. 101) k Rokytnici v Orl. h., asi 400 m jihovýchodně od této chaty. Tento záznam v databázi je však v několika ohledech matoucí. Podle Geofondu má jít o těžbu radioaktivních surovin, která zde ale neprobíhala (srov. Burian – Preclík – Zálíš 1967), patrně jde o záměnu s uranovým průzkumem na svahu Zakletého. Nadto nejsou v této lokalitě patrné žádné povrchové pozůstatky hornické činnosti a nelze ji ani ztotožnit s plánkem v práci Kaplana (1988).

Výrazné pozůstatky hornické činnosti, které je možné spojit s výše uváděnými staršími popisy, se ale nacházejí na západním svahu kóty 854,6 m n. m., na souřadnicích N50,21508, E16,47714 (WGS-84, dd.ddddd, přesnost cca 10 m, měřeno u největšího propadu, 840 m n. m.). Areál má podobu pinkového tahu a je tvořen skupinou jam s odvaly, z nichž nejhlubší, patrně původní šachta, dosahuje v současnosti hloubky cca 2 m. Z východního okraje této jámy vychází mlýk, zhruba 25 metrů dlouhý příkop ve

Mapa 1: Říčka – Alma

směru V-Z. V těsné blízkosti těchto objektů jsou patrné čtyři větší pinky o hloubce kolem 1 m, snad pozůstatky průzkumných šachtic, a přibližně pět mělkých kutacích jam. U paty odvalu největší jámy se nachází náznak krátkého příkopu, další asi 30 m dlouhý příkop V-Z směru se nachází přibližně 70 m severně. Výše zmiňovaná propadlá štola, která by se v těchto místech měla též nacházet, nebyla nalezena, všechny liniové útvary je možné vzhledem k tomu, že jsou doprovázeny dlouhými bočními haldičkami, interpretovat spíše jako prospekční příkopy.

V této oblasti tvoří geologické podloží cca 1 km široký pruh proterozoických až paleozoických metamorfitů ze skupiny silně feldspatizovaných, chloriticko-muskovitických svorů, táhnoucí se ve směru SZ-JV centrální částí Orlických hor v linii Vápenného vrchu - Zakletého - Jílovce. Tyto svory, nesoucí lokálně hematitové zrudnění vázané na stroňskou metamorfickou sérii, jsou pak z obou stran obklopeny středně až hrubě zrnitými, dvouslíd-nými plástevnatými ortorulami paleozoického stáří. Právě ortoruly jsou horniny, z nichž je formována podstatná část hřebene Orlických hor (Opletal 1977a).

Kaplanem (1988) uváděnou lokalizaci štoly "na kraji lesa" nelze s jistotou potvrdit. Nad rekreačními objekty č. ev. 29 a č. p. 192 jsou na okraji lesa patrné výrazné zářezy s vytékající vodou, využívanou chalupáři jako vodního zdroje. Zejména objekt u č. ev. 29 (WGS-84: N50.21649, E16.47269) by svými rozměry mohl zavalenému ústí štoly odpovídat. Pokud se zde ale štoly skutečně nacházely, tak vzhledem ke značnému rozdílu nadmořských výšek oproti pinkovému tahu popisovanému výše v textu (cca 90 metrů u č. ev. 29 a 40 metrů u č. p. 129) a předpokládanému malému rozsahu prací zřejmě půjde o samostatná díla. Horninové podloží je v širším okolí popisované oblasti víceméně neměnné, formované polohami svorů, tudíž ani litologie neumožňuje Kaplanův popis situace lokality potvrdit ani vyloučit.

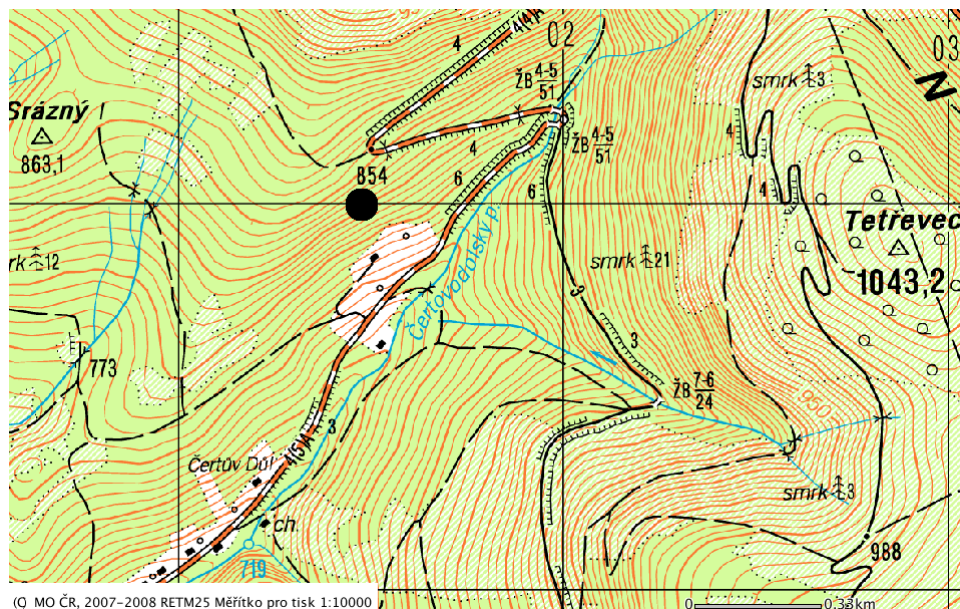
V přilehlém lese jsou dále místy zřetelné terénní prvky, které by v některých případech bylo možné považovat za pozůstatky mělkých průzkumných kutacích jam zmiňovaných v plánu uvedeném v Kaplanově práci. Jejich interpretace je v těchto případech velmi nejistá, mohlo by jít i o nerovnosti vzniklé přirozenou cestou, případně lesnicko-melioračními pracemi.

Čertův Důl - Srázný

V okolí osady Čertův Důl (něm. Geiersgraben) na svazích Srázného (863,1 m n. m.) probíhaly v 50.-60. letech 20. století průzkumné práce za účelem prospekce uranového zrudnění (Burian – Preclík – Zális 1967), ze širšího okolí je dále uváděn průzkum na polymetalické rudy a historická těžba železné rudy v blízkosti osady Zdobnická Seč (Pokorný 2008). Na Vápenném vrchu (963,0 m n. m.) ležícím cca 2,5 km severo-východně od Čertova Dolu byla do roku 1910 v provozu vápenka, která zpracovávala dolomitický vápenec těžžený povrchově v přilehlém lomu (Svoboda 1993, Štafl 1969).

Kromě těchto známých a již dříve popsanych opuštěných těžeben nerostných surovin byla prvním autorem příspěvku při terénním vizuálním průzkumu (1. 4. 2010) identifi-kována další lokalita historické těžby, která překvapivě není zmiňována v žádné z výše citovaných prací, které se regionem zabývají.

Těžební areál se nachází na východním úbočí Srázného, poblíž modré turistické trasy při horním konci Čertova Dolu, v místech, kde tato trasa prochází nad chatou č. p. 12 vnitřním obloukem první serpentiny silnice směrem k vrchu Homole (1000,5 m n. m.). Souřadnice přibližného středu areálu v systému WGS-84 jsou N50,26453 E16,42395 (dd.ddddd, cca 820 m n. m.). Základ tvoří úzký stěnový až chodbový lom, který v délce asi 50 m sleduje přibližně sv.-jz. směr. Lom se na svém spodním konci mírně stáčí směrem níže po svahu a vychází na úroveň povrchu, na horním konci postupně přechází do úzké, ukloněné převislé dobovky o úhlu cca 45°. Dobývka dosahuje

(© MO ČR, 2007–2008 RETM25 Měřítko pro tisk 1:10000)

Mapa 2: Čertův důl – Srážný

odhadované hloubky až 6 m od horního okraje lomu, je však z pozvolnější strany částečně zasypaná hlinitým suťovým kuzelem. V závěru dobývky lom již plně nabírá charakter důlního díla, nachází se zde opěrný nevyrubaný pilíř (tzv. celík), za kterým dobývka přechází do 8 metrů dlouhé podzemní komory.

Dílo je raženo ve chlorit-muskovitických svorech stejného pásma jako v případě předchozí lokality a zřejmě sleduje polohu vápenců, jejich pozůstatky jsou dobře patrné zejména v tělese celíku a na čelbě komory. Tyto krystalické vápence tvoří úzké polohy ssz.-jjv. směru v šířce max. 50 m a délce max. 1 km, které v pěti větších a několika menších výskytech vychází na den na východní straně Srážného. Vápence nejsou zcela čisté, obsahují místy zvýšený obsah nečistot a SiO_2 , jenž na okraji linie svorů formuje ojedinělé pásmo kvarcitů v délce cca 1,5 km. Široké okolí vrchu Srážný je postiženo řadou tektonických poruch, vyhojených rojem vulkanických hornin ze skupiny lamprofyry (Opletal 1977b). Právě tyto žilníky jsou nositeli polymetalického zrudnění např. u Nové Vsi, či uranové mineralizace v Čertově Dole (Pokorný 2008).

Na čelbě komory se ve výšce 3 m nad úrovní dna nachází drobné stopy krasovění, zejména pak neprůlezný krasový kanálek o rozměrech ústí cca 15x30 cm a minimální délce kolem 1 m, v době průzkumu protékáný vodou. Torza dalších odlámaných kanálků menších rozměrů jsou patrná na přechodu čelby a stropu. Vzhledem k tomu, že lokalita byla navštívena v době tání sněhu, nelze s jistotou říci, zda je tento pramen aktivní celoročně. Vytékající voda se zdržuje v prohlubních na dně komory a následně se ztrácí v suťovém kuzele na dně dobývky, dále již v lomu nikam na povrch nevystupuje.

Stěny lomu se zdají být v převísle části a v dobývce poměrně stabilní, výraznější novodobý opad nebyl pozorován. Na mnoha místech jsou ve stěnách a stropě patrné stopy po vrtacích pracích. Ve svahu pod lomem se nacházejí terasovité odvaly hlíny, ve směru dobývky byla dále asi po 20 metrech zjištěna mělká prohlubeň, která by mohla být pozůstatkem po průzkumné kutací jámě.

Jak již bylo řečeno, žádné starší zmínky o objektu nebyly v dostupné literatuře nalezeny, jedinou možnou výjimku představuje údaj z konce 19. století o existenci „lože vápence ve svoru“ na blíže neurčeném místě v Čertově Dole (Katzner 1892). Tuto informaci beze změny přejímá i Kratochvíl (1957). Lokalita je nicméně zajímavá jak z hlediska báňské historie, tak i po geologické a karsologické stránce, a zasloužila by v budoucnu podrobnější zpracování.

PODĚKOVÁNÍ

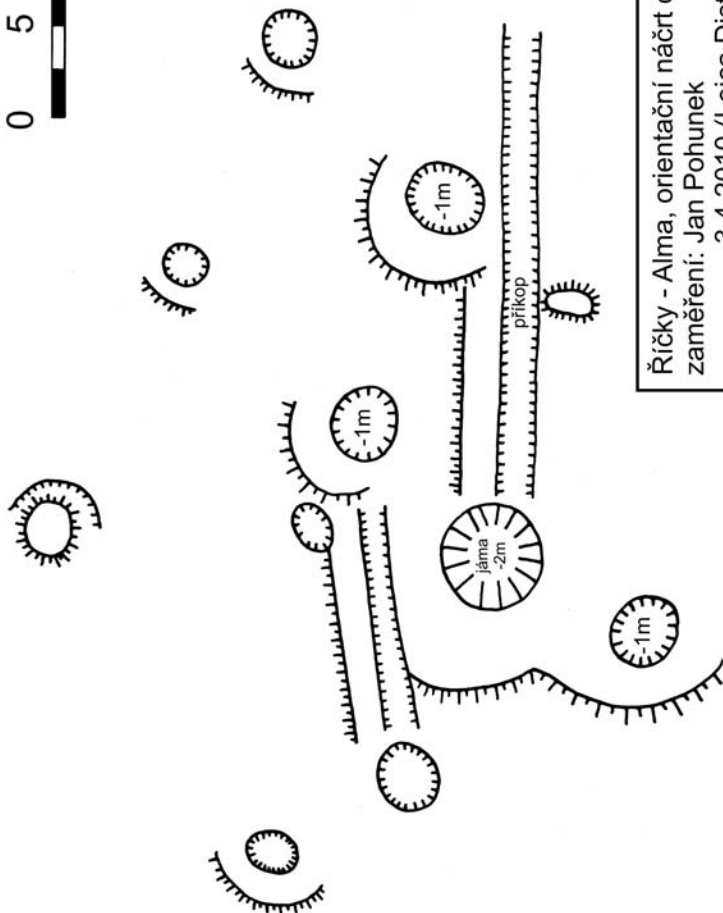
Tato práce vznikla v návaznosti na řešení projektu „Studium biologické rozmanitosti arachnocenóz pseudokrasových jeskyní v neovulkanitech severních Čech“, realizovaného spoluautorem článku za finanční podpory Ministerstva ŽP (projekt SP/2d3/4/07).

LITERATURA

- Burian K. – Preclík J. – Zális Z. (1967): Závěrečná zpráva o vyhledávacích pracech na radioaktivní suroviny v oblasti Orlických hor. MS – zpráva Geofondy Praha, GF P 020261, 117 str.
- Cyvin V. (1970): Příspěvek k historii dolování v Orlických horách. MS – zpráva Geofondy Praha, GF P 39303, 17 str.
- Kaplan J. (1988): Historie dolování a výroby železa v Orlických horách. Okresní muzeum Orlických a Okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, 52 str.
- Katzner F. (1892): Geologie von Böhmen. Der geognostische Aufbau und die geologische Entwicklung des Landes. Mit besonderer Berücksichtigung der Erzvorkommen und der verwendbaren Minerale und Gesteine. Verlag von I. Taussig, Prag, 1606 str.
- Kolektiv (2010): Vlivy důlní činnosti (poddolovaná území, hlavní důlní díla, deponie (haldy)). [online, ověřeno k 8.4.2010]. In Kolektiv (2010): Mapový server. Mapové úlohy – internet. Dostupné z <http://mapmaker.geofond.cz>
- Kratochvíl J. (1957): Topografická mineralogie Čech I (A-G). Nakladatelství ČSAV, Praha, 454 str.
- Opletal M. (1977a): Mapa geologická zakrytá, list M-33-69-B-d Zdobnice, 1:25000. Ústřední ústav geologický, Praha. In: Čejchanová A., Fiferová P. (ed.): (2003): Interaktivní geologické mapy České republiky 1:25000 (DVD-ROM). Česká geologická služba, Praha.
- Opletal M. (1977b): Mapa geologická zakrytá, list M-33-69-B-b Orlické Záhoří, 1:25000. Ústřední ústav geologický, Praha. In: Čejchanová A., Fiferová P. (ed.): (2003): Interaktivní geologické mapy České republiky 1:25000 (DVD-ROM). Česká geologická služba, Praha.
- Pokorný R. – Kraft L. – Symonová R. (2004): Historie hornictví na Rychnovsku a současný stav vybraných starých důlních děl. Acta Musei Richnoviensis, Sect. Natur. 11/1: 1–56.
- Pokorný R. (2008): Historie hornictví na Rychnovsku II. Acta Musei Richnoviensis, Sect. Natur. 15/3-4: 85–146.
- Svoboda K. (1993): Příspěvek k poznání krasových jevů v karbonátových horninách Orlických. Kras Sudet, Knihovna České speleologické společnosti, 24: 27–30.
- Štafl I. K. J. (1969): Krasové jevy pod Kamencem v Orlických horách. Acta Musei Reginahradensis, Serie A: Scientiae Naturales, 10: 17–21.
- Tuček K. (1970): Naleziště českých nerostů a jejich literatura 1951 - 1965. Academia Praha, 884 str.

S

0 5 10m

Říčky - Alma, orientační náčrt okolí šachty

zaměření: Jan Pohunek

3.4.2010 (Leica Disto D2, Buzola)

kresba: J. Pohunek, J. Hronová

střed hlavní šachty: N50,21508, E16,47714

(WGS-84, Magellan Meridian Marine)

Obr. 2: Říčky – Alma; vedlejší šachtice
či kutací jáma (26.4.2002)

Obr. 3: Říčky – Alma; ústí šachty
s prospekčním příkopem (26.4.2002)

Obr. 4: Říčky – Alma; druhý prospekční příkop severně od pinkového tahu (8.6.2003)

Obr. 5: Říčky – Alma; zářez s pramenem nad č. p. 129 (26.4.2002)

Obr. 6: Čertův Důl; pohled na horní polovinu lomu v místě, kde začíná přecházet do ukloněné dobývky (1.4.2010)

Obr. 7: Čertův Důl; závěr dobývky s opěrným pilířem a ústím komory (1.4.2010)

Obr. 8: Čertův Důl; čelba a strop komory s krasovými jevy (4.4.2010)

Obr. 9: Čertův Důl; ústí krasového kanálku. Průměr krytky použité jako měřítka je 6,5 cm (4.4. 2010)